

Edukacja regionalna w przestrzeniach muzealnych

dr Renata Pater

Celem artykułu jest przedstawienie atrakcyjnej przestrzeni działań edukacyjnych we współczesnych muzeach kulturowych (historycznych, biograficznych, etnograficznych, archeologicznych itp.), regionalnych i wielooddziałowych.

W muzeum nauczyciel, wychowawca wspólnie z pedagogiem-educatorem muzealnym może przygotować angażujące i atrakcyjne zajęcia dla dzieci i młodzieży z edukacji regionalnej, dotyczące poznania społeczności lokalnej, jej historii, historii miejsc, architektury, zwyczajów, tradycji panujących w najbliższym środowisku życia dziecka czy młodego człowieka, jego miejsca zamieszkania, przebywania, kultury, języka, zwyczajów zarówno tych dotyczących okresów świątecznych, jak i codziennego życia. Żeby poznać i rozumieć świat wartości i aktualnych zjawisk o charakterze kulturowym.

Mała Ojczyzna jest rzeczywistym środowiskiem życia człowieka, ale w dzisiejszych czasach nowych technologii i internetowej – cyfrowej komunikacji często ten bezpośredni kontakt, wielozmysłowe poznanie, nawiązanie bezpośrednich relacji z kulturą, sztuką jest utrudnione lub spychane na plan dalszy. Z tego powodu w wychowaniu i kształceniu dzieci i młodzieży szczególnie ważne wydaje się być dzisiaj tworzenie sytuacji, organizowanie czasu i przestrzeni dla angażującego i aktywnego wprowadzania w kulturę, aby przygotować młodego człowieka do aktywnego w niej uczestnictwa i partycypacji w życiu społecznym¹.

Dlatego wykorzystanie estetycznie aranżowanych przestrzeni do zapoznawania się z kulturą, sztuką, historią jest dzisiaj nie tylko wyzwaniem, ale również dużą satysfakcją dla uczących się podmiotów, zarówno uczniów, ja i nauczycieli i muzealników, wszystkich, którzy we wspólnym spotkaniu odnajdą nowe ciekawe doświadczenia, nawiążą dialog otwierający się na nowe, dotąd nieznanne, obalający również, niejako przy okazji, funkcjonujące stereotypy. Nawiązanie dialogowej relacji z obiektem,

pedagogiem muzealnym, z kontekstami budującymi ekspozycję powinno być celem dydaktycznym każdej wizyty w muzeum. Również relacje budowane z koleżką czy koleżanką w przestrzeni wystawy muzealnej niosą nowe doświadczenia, a przestrzeń wystawy, konkretne obiekty inspirują do rozmowy o ich funkcjonowaniu, stawiania pytań, niosąc również radość ze wspólnego odkrywania świata przedmiotów. Dlatego ważne miejsce w edukacji muzealnej zajmuje zarówno przestrzeń ekspozycji zbiorów, ich aranżacja, jak i sposób poruszania się po niej publiczności.

Konstruując różne ścieżki zwiedzania, muzealnicy, edukatorzy muzealni uwzględniają w nich coraz częściej zróżnicowane potrzeby odbiorców. Tym samym **muzeum stopniowo staje się miejscem wspólnym, miejscem spotkań i prowadzenia dialogu – centrum kulturotwórczym**. Spotkanie z drugim człowiekiem poprzez obiekty muzealne w estetycznie zaaranżowanej przestrzeni muzealnej może nieść ze sobą niepowtarzalne doświadczenie spełnienia, zaspokojenia potrzeb intelektualnych, estetycznych, ale również towarzyskich.

Wnioski te wyłaniają się na podstawie wieloletnich doświadczeń i obserwacji działań edukacyjnych prowadzonych we współpracy szkoły i muzeum, gdzie aktywne zaangażowanie uczniów i nauczycieli było normą, a nie wyjątkiem. Nowe spojrzenie na nowe muzeum jest dzisiaj potrzebne wszystkim, którzy chcą uczyć się aktywnie przez całe życie. Współczesne muzeum przynosi często swoim odbiorcom poczucie satysfakcji z nowej wiedzy, odkrywania i rozumienia zjawisk, wydarzeń, niesie przyjemność doznawania pozytywnych emocji, estetycznych przeżyć. Jest przestrzenią refleksji, niesie myśl krytyczną, często trudną i kłopotliwą historię, pozwala przemyśleć

działania, wydarzenia, zachowania ludzi w różnych okresach historycznych.

Muzea poprzez swoje liczne propozycje działań edukacyjnych (lekcji muzealnych, warsztatów artystycznych, spacerów, gier terenowych czy projektów społecznych zachęcają do tego, aby twórczo i kreatywnie przeżywać otaczającą nas rzeczywistość, angażując się w działania środowiskowe na różnych etapach życia. Edukacja muzealna powinna przygotowywać do tego od najwcześniejszych lat życia, również w szkole.

Edukacja muzealna – nowe wyzwania w uczeniu się przez całe życie

Edukacja jest dzisiaj tematem rozmów i zainteresowań osób w każdym wieku, trudno się z tym nie zgodzić, gdy mówi się otwarcie w przekazach naukowych, ale również medialnych, że współczesne czasy wymagają od każdego z nas podjęcia wysiłku uczenia się przez całe życie, aby sprostać wyzwaniom coraz bardziej komplikującej się rzeczywistości, nowym formom komunikacji, jak również wyzwaniom, które stoją przed cywilizacją, kulturami i coraz bardziej „kurcząca” się globalną wioską, zagrożoną szybko zmieniającym się środowiskiem naturalnym i zmianami wywołanymi działalnością człowieka. Spojrzenie na lokalne środowisko w globalnej perspektywie każe uświadomić sobie, że wspólna planeta, którą zamieszkujemy, wymaga od każdego z nas odpowiedzialnego postępowania.

Poznając świat, jego zjawiska, innych ludzi i ich kultury, każdy człowiek zaczyna przeważnie od najbliższego otoczenia. Dobrze poznając siebie i środowisko, które nas kształtuje, możemy otwierać się stopniowo na nowe i nieznanne,

powiększać obszar doznań i doświadczeń. W spotkaniu z innym, nieznanym, mamy możliwość rozpoznawać podobieństwa i różnice w sferze egzystencjalnej, w kulturze codzienności, w tradycji, zwyczajach, obyczajach przekazywanych w rodzinach, wspólnotach z pokolenia na pokolenie.

Przestrzeniami, które nas informują o obyczajach, tradycjach i historii naszych przodków są niewątpliwie wystawy muzealne. Wśród licznych typów muzeów wyróżnianych przez badaczy dużą część stanowią muzea kulturowe, regionalne, które poprzez swoje zbiory tematyzują szerokie aspekty życia środowisk lokalnych, grup etnicznych, mieszkańców określonych terytoriów. Muzea kulturowe prezentują się poprzez charakterystyczne dla nich zbiory, kolekcje sztuki, rzemiosła artystycznego, mebli, różnych wytworów związanych z kulturą danego regionu, strojów, sztuki użytkowej, przedmiotów codziennego użytku, artefaktów, zdjęć i dokumentów, które zostały ofiarowane muzeom lub trafiły do nich w ramach gromadzenia kolekcji.

W przestrzeniach muzealnych mamy do dyspozycji obiekty, które przenoszą nas w zamierzchłe czasy, są świadkami ludzkich przeżyć, wzruszeń, wiedzy, umiejętności, talentu, pomysłowości i równocześnie są dowodem naszego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dlatego nowoczesna edukacja muzealna, według amerykańskiego badacza Georga E. Heina, budowana w oparciu o teoretyczne założenia konstruktywizmu, wykorzystuje muzealne przestrzenie dla konstruowania procesów edukacyjnych i prowadzenia działań społeczno-kulturowych, a współczesne muzea podejmują między innymi misje edukacyjne, estetyczne i społeczne².

Dlaczego edukacja muzealna jest ważna?

W świecie dominujących „gadżetów” przenoszących nas w środowisko interaktywnych mediów i aplikacji elektronicznych wyjście do muzeum staje się „nowym” doświadczeniem interakcji z przedmiotami w rzeczywistej przestrzeni oraz interakcji między jej uczestnikami. Aranżowane współcześnie przez muzealników: kustoszy, kuratorów i edukatorów, plastyków i grafików przestrzenie wystaw muzealnych coraz

intensywniej skupiają się na odbiorcy, który stawiany jest w centrum zainteresowania³. Do niego skierowana jest edukacja poprzez interakcję z prezentowanymi obiektami, edukacja poprzez określone narracje i estetyczną przestrzeń ekspozycji.

Współczesne muzea czekają na swoich nowych odbiorców, są coraz bardziej przyjazne i gościnne. Nie tylko kolekcja i ekspozycja zbiorów, jej jakość i niepowtarzalność są ważne. Potrzeby i zainteresowania publiczności są współcześnie wyzwaniem dla codziennych starń edukatorów-pedagogów muzealnych, osób szczególnie odpowiedzialnych za bezpośredni kontakt z każdym odwiedzającym muzea, z szeroką publicznością. Edukatorzy-pedagodzy muzealni przygotowują i opracowują programy dla różnych grup docelowych, są tymi osobami, które w szczególny sposób angażują się w działalność muzeów, wypełniając misję edukacji i stawiając czoła wyzwaniom współczesności. Edukacja muzealna, edukacja w muzeum i przez muzeum jest ważnym i bardzo aktualnym wyzwaniem dla każdego „uczącego się przez całe życie”. Powinna być też wyzwaniem dla każdego odpowiedzialnego za edukację dzieci i młodzieży nauczyciela, wychowawcy, rodzica czy opiekuna⁴.

Szukając odpowiedzi na pytanie, dlaczego edukacja w muzeum i przez muzeum jest dzisiaj ważna, należy wcześniej poszukać odpowiedzi na szereg pytań dotyczących okoliczności, celów i potrzeb odwiedzania tej instytucji kultury. Kilka przykładowych pytań może nas zachęcić do przemyśleń: kiedy, z kim i w jakim celu udajemy się najczęściej do muzeum? Czego od muzeum oczekujemy? Jakich doznań się spodziewamy? Jak jawi się nam „obraz” – przestrzeń przeciętnego muzeum? Skąd dowiadujemy się o muzeum, o wystawie? Co nas przekonuje do tego, aby pójść do konkretnego, wybranego muzeum? Jakimi obiektami nas interesują? Co o muzeum już wiemy? Czego o muzeach nie wiemy? Czy muzeum jest miejscem przyjaznym? Z czym kojarzy się muzeum? Czy z emocjami, estetyką, nowością, nieznanym, zaskoczeniem, zdziwieniem, czy może z zachwytem, przyjemnym doznaniem, uczuciami, z przeżyciem estetycznym, a może z lękiem, rozterką, niewiadomością, trudnością, pytaniem, a może jest nieoczywistym wyzwaniem?

Ważne jest w tym miejscu postawienie tych pytań i osobista refleksja, bo jeżeli odpowiemy sobie na te pytania, będziemy mogli następnie poszukiwać sensu i atrakcyjności edukacji muzealnej.

Współpraca muzeów ze środowiskiem lokalnym

Współcześnie podejmowane są coraz częściej badania publiczności instytucji kultury po to, aby lepiej poznać współczesnego odbiorcę, poznać jego potrzeby. Również współczesne muzea coraz częściej prowadzą badania publiczności na własny użytek po to, aby lepiej odpowiadać na potrzeby zarówno środowisk lokalnych, jak i przybywających do muzeów turystów, wycieczek szkolnych czy grup seniorów, studentów, osób w każdym wieku⁵.

Współczesne muzea czekają na swoich nowych odbiorców, są coraz bardziej przyjazne i gościnne

W kontekście interesującej nas tematyki edukacji regionalnej przestrzenie muzealne mogą stać się doskonałym polem doświadczeń dla dziecka i młodego człowieka. Tym samym podejmowanie w muzeach przez nauczycieli, wychowawców czy rodziców działań (odnoszących się do programów nauczania przedszkolnego i szkolnego na różnych jego etapach) związanych z poznawaniem najbliższego otoczenia jest uzasadnione.

Współczesne muzea wyposażone zazwyczaj w sale edukacyjne, konferencyjno-kinowe, w infrastrukturę sprzyjającą odpoczynkowi, ale również towarzyskim spotkaniom, jak kawiarnie, restauracje, sklepiki, miejsca dla rodzin i dzieci są przestrzeniami, które już nie tylko „zmuszają” do poznawania wybitnych dzieł sztuki, historii regionu w sposób czysto intelektualny, wymagający wiedzy i dobrego merytorycznego przygotowania, ale właśnie w formie otwartej rekreacji pozwalają na uczenie się poprzez bezpośrednią relację z obiektem, poprzez jego wielopoziomowy i wielozmysłowy odbiór. Dostępność obiektów dla różnorodnych zwiedzających jest możliwa dzięki zastosowaniu wielopoziomowej siatki kontekstów zbiorów

pokazywanych w atrakcyjnej często aranżacji, zrozumiałych tekstów narracji oraz skojarzeń.

Oddziaływanie na emocje i wywołanie emocji jest istotnym elementem wystaw narracyjnych, które wprowadzając widza w historyczną tematykę, ukazują za pomocą wybranych obiektów i przygotowanych materiałów i aranżacji, zawiłe i trudne relacje międzyludzkie czy fakty historyczne, które często wymagają dodatkowych wyjaśnień czy odniesień. Współczesne wystawy stają się dla odbiorcy przestrzenią doznań intelektualnych i polisensorycznych, doświadczeń, które wymagają niejednokrotnie zaangażowania zmysłów, działań w grupie czy rozwiązywania zagadek stawianych w formie pytań na wystawie.

Widz w muzeum nie nudzi się, gdyż może współdziałać, doświadczać obiektów poprzez ich interaktywne poznanie. Na wystawach coraz częściej dostępne są rekwizyty, przygotowane kopie obiektów, które można dotykać, sprawdzać ich działanie, wykonać w kontekście prezentowanych treści zadanie w przygotowanym programie komputerowym czy specjalnie opracowanej dla potrzeb wystawy aplikacji. Dlatego we współczesnym muzeum nie jest nudno i być nie powinno, a o to dbają edukatorzy muzealni, podejmując współpracę ze środowiskiem lokalnym, z nauczycielami, z osobami odgrywającymi w nim ważne role, prowadzącymi działalność społeczno-kulturową, kulturalną czy edukacyjną.

Współpraca muzeów ze szkołami

Muzea współczesne podejmują ścisłą współpracę ze szkołą, z nauczycielami, proponują kursy, wspólne projekty czy konsultacje dla opracowywanych tematów lekcji muzealnych lub działań edukacyjno-rekreacyjnych. Edukatorzy-pedagodzy muzealni w ten sposób wychodzą naprzeciw potrzebom edukacyjnym uczniów w realizacji szkolnego curriculum, włączając w muzealne działania wymagania szkolnej podstawy programowej, proponując działania uzupełniające, poszerzające czy strukturyzujące wiedzę. Nauczyciele i uczniowie są dzisiaj mile zaskakiwani propozycjami muzeów, które realizują różne cele edukacyjne w sposób atrakcyjny, angażujący i wymagający, a przede wszystkim przyjazny.

W podstawie programowej możemy dopasować treści proponowane przez muzea i realizować wspólnie z edukatorami muzealnymi własne autorskie działania dydaktyczne, stawiając wyzwania, które będą nie tylko ciekawe, ale również angażujące i rozwijające zainteresowania i potrzeby dzieci i młodzieży. Dla przykładu, podstawa programowa uwzględnia w ramach lekcji plastyki w klasach 4-7 działania ukierunkowane na poznanie i ochronę dóbr kultury, kształtowanie postawy szacunku dla narodowego i ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturowego, i tu muzea stanowią właściwego i dobrego partnera do realizacji tak ogólnie sformułowanych celów edukacji. Do zadań nauczyciela i edukatora muzealnego należy wprowadzanie uczniów w kulturę, w poznanie praw własności intelektualnej.

W podstawie programowej zaleca się, aby lekcje w miarę możliwości były uzupełniane innymi formami zajęć, realizowanymi przez wszystkie lata nauki. Ich celem jest m.in. upowszechnianie kultury i współpraca z instytucjami i osobami działającymi na rzecz rozwoju kultury i sztuki. Do takich form należą między innymi lekcje w: galeriach, muzeach, obiektach sakralnych, pracowniach twórców; wycieczki, a w tym zajęcia plenerowe; tworzenie wystaw prac własnych, klasowych i szkolnych; zwiedzanie wystaw; spotkania z artystami; poznanie zabytków i twórców regionu oraz, w miarę możliwości, współtworzenie kultury regionalnej w powiązaniu z instytucjami zajmującymi się, upowszechnianiem kultury i sztuki; udział w konkursach plastycznych. Nie tylko nauczyciel plastyki może i powinien współpracować ze środowiskiem lokalnym, z muzeum, ale również nauczyciele przedmiotów humanistycznych i ścisłych mogą wykorzystywać przestrzenie muzealne i ich kolekcje do swoich celów edukacyjnych, uatrakcyjniając zajęcia i dając swoim uczniom i sobie możliwość interesującego spotkania z przedmiotem i bezpośredni, rzeczywisty kontakt.

Poznając historię, twórczość innych ludzi zamieszkujących nasze środowiska lokalne, regiony czy kraj, możemy kształtować postawy szacunku wobec innego, postawy tolerancji dla innych poglądów, wyznań, tradycji poprzez zrozumienie potrzeb, uwarunkowań każdego okresu historycznych, ukazywać znaczenie odpowiedzialności

za podejmowane decyzje, rozwiązania, a przede wszystkim uczyć się szacunku dla każdego człowieka. Humanistyczny wymiar edukacji regionalnej w przestrzeniach muzealnych powinien nas przekonywać do podejmowania wysiłku w celu realizacji atrakcyjnej edukacji skierowanej przede wszystkim do dzieci i młodzieży.

Przykładowymi przestrzeniami dla działań edukacyjnych w kontekście edukacji regionalnej, skierowanych do szkół i przedszkoli, jak również do nauczycieli, różnych środowisk społecznych i osób ze zróżnicowanymi potrzebami, mogą być krakowskie muzea. Kraków „miasto muzeum” jest również miastem licznych muzeów, gdzie historia lokalna ściśle wiąże się z historią regionalną i ogólnonarodową, również w wymiarze globalnym (Kraków jest miastem wpisanym na listę UNESCO). Już sama specyfika miasta i muzeów jest niewątpliwa, jednak działania edukacyjne podejmowane przez edukatorów, animatorów i pedagogów muzealnych mogą stać się znakomitym przykładem i inspiracją dla edukacji regionalnej.

Metodyka działań edukacji muzealnej jest bogata i możliwa do zastosowania w różnych przestrzeniach o charakterze muzealnym, również w szkolnych muzeach czy izbach pamięci, gdzie prowadzona jest edukacja środowiskowa, edukacja przybliżająca postać patrona szkoły, ważne osoby społeczności lokalnej, informacje historyczne o działalności społeczności lokalnej czy zmianach w kształtowaniu się środowiska naturalnego regionu. Analiza stron internetowych propozycji działań edukacyjnych muzeów może pomóc w wyborze konkretnych programów do realizacji własnych potrzeb i przedsięwzięć edukacyjnych. Wyjście do muzeum, działania podejmowane w przestrzeniach muzealnych przynoszą wielowymiarowe doświadczenia i przeżycia, co pokazują coroczne Noce Muzeów cieszące się nieustającym zainteresowaniem i rosnącą z roku na rok frekwencją zwiedzających. Spotkania w przestrzeniach muzeów są wówczas okazją do nawiązywania nowych relacji – towarzysko, rekreacyjnie i poznawczo.

Przyjazna człowiekowi edukacja muzealna niesie wiele przyjemności, ale jest też niełatwym wyzwaniem. W dużej mierze od wysiłku i wspólnego zaangażowania środowisk lokalnych, muzealników

i nauczycieli, wychowawców i rodziców zależy, czy i jak będzie rozwijana dla ogólnego pożytku i dobra wspólnego nie tylko dzieci i młodzieży. Może warto zrewidować „kulturę szkolną” i wcielić w praktykę działań wyniki badań dotyczące uczenia się człowieka, jak proponował to Jerome Bruner. Uczenia się, które największą skuteczność osiąga, gdy jest proaktywne, partycypacyjne, wspólne, kooperatywne i nastawione raczej na tworzenie znaczeń niż na ich przyjmowanie w gotowej postaci. Nowa „kultura edukacji” nawet nauk przyrodniczych, matematyki i języków obcych jest efektywniejsza niż tradycyjna, a jej efekty mają nową jakość. O jej aktualności świadczą rozwijające się intensywnie na całym świecie muzea dla dzieci, muzea kulturowe, ich nowoczesne przestrzenie i wysoka frekwencja odwiedzin. Również w Polsce w nowoczesnie działających instytucjach kultury, w centrach nauki, jak na przykład Centrum Nauki Kopernik czy wielu atrakcyjnych muzeach o charakterze regionalnym, jak np. Muzeum Stalowej Woli, w Muzeach Narodowych, między innymi w Krakowie, Wrocławiu, w Poznaniu, Warszawie czy Szczecinie, edukacja jest stawiana w centrum działań równoległe z wysoką dbałością o eksponat, obiekt muzealny i jego zabezpieczenia.

Jednak bez koniecznego wysiłku i zaangażowania edukatorów, animatorów, pedagogów muzealnych, jak również

nauczycieli, wychowawców, rodziców i opiekunów zmiana w kulturze uczenia się nie jest możliwa. Nie nastąpi również bez współdziałania wszystkich odpowiedzialnych za jej kształtowanie na różnych poziomach działalności w zakresie infrastruktury, organizacji, ekonomii, podejmowania decyzji strukturalnych, personalnych dla osiągania wspólnych dobrych efektów. Edukacja w przestrzeniach muzealnych w takim rozumieniu jawi się jako szansa i wyzwanie dla wszystkich decydentów życia społecznego i dla ogólnego rozwoju dobra wspólnego.

Słowa kluczowe: edukacja regionalna, edukacja muzealna.

Przypisy:

¹ Więcej na ten temat piszę w artykule: R. Pater, *Wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze*, „Parezja” nr 1/2017; <https://www.parezja.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/2017/07/05-Pater.pdf> / <http://www.ore.edu.pl/2017/12/ppko> (dostęp 3.07.2019).

² G.H. Hein, *Edukacja muzealna* [w:] Szelał M., Skutnik J. [red.] *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*, Poznań 2010, s. 63-69.

³ Szczególnym przykładem takich muzeów są muzea dla dzieci i młodzieży, które realizują w wyjątkowy sposób założenia edukacji regionalnej. Wywodzą się ze Stanów Zjednoczonych i aktualnie cieszą się wysoką frekwencją i zainteresowaniem odbiorców, o czym świadczy również liczba nowo powstających przedsięwzięć i instytucji tego

typu na całym świecie. Więcej na ten temat piszę w monografii: R. Pater, *Edukacja muzealna – muzea dla dzieci i młodzieży*, Kraków 2016.

⁴ R. Pater, *Uczyć się przez całe życie w muzeum, z muzeum i poprzez muzeum* [w:] P. Majewski [red.] *Muzea i uczenie się przez całe życie. Podręcznik europejski* [wprowadzenie do wydania polskiego] Warszawa 2013, s. 10-15.

⁵ Ł. Gaweł, F. Skowron, A. Szostak [red.] *Raport z projektu badawczego. Krakowski odbiorca kultury*, Kraków 2019; M. Szelał [red.] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, konteksty, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, Biblioteka Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012. Więcej o stanie edukacji muzealnej można przeczytać w relacji z I Kongresu Muzealników Polskich w Łodzi (2015), na którym w wyodrębnionej sekcji dyskutowano o stanie i przyszłości edukacji muzealnej w Polsce.

Bibliografia:

- Gaweł Ł., Skowron F., Szostak A. [red.] *Raport z projektu badawczego. Krakowski odbiorca kultury*. Kraków: Attyka, 2019.
- Hein G.H. *Edukacja muzealna* [w:] Szelał M., Skutnik J. [red.] *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*. Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu, 2010.
- Pater R. *Edukacja muzealna – muzea dla dzieci i młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2016.
- Pater R. *Uczyć się przez całe życie w muzeum, z muzeum i poprzez muzeum* [w:] Majewski P. [red.] *Muzea i uczenie się przez całe życie. Podręcznik europejski*. Warszawa: Biblioteka Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, 2013.
- Pater R. *Wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze*. „Parezja” nr 1/2017, <https://www.parezja.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/2017/07/05-Pater.pdf> / <http://www.ore.edu.pl/2017/12/ppko> (dostęp 3.07.2019).
- Szelał M. [red.] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, konteksty, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*. Warszawa: Biblioteka Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Muzeum Pałac w Wilanowie, 2012.

* * *

Dr Renata Pater – adiunkt w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zainteresowania naukowe: pedagogika kultury, pedagogia muzealnictwa, edukacja kulturalna i kulturowa w aspekcie samokształcenia i uczenia się przez całe życie (Bildung); edukacja muzealna w teorii i praktyce – aspekty nowej muzeologii; edukacja artystyczna (wychowanie estetyczne, wychowanie przez sztukę) w edukacji nieformalnej i równoległej (partnerstwo edukacyjne); edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego w edukacji regionalnej i turystyce dzieci i młodzieży.

Zajęcia edukacji muzealnej pt. „Emocje” na wystawie sztuki współczesnej „Sytuacja się zmieniła”, MNK, fot. R. Pater